

Снимки: Мариана Генова и Владимир Танев

За повече информация:

www.sofoblast.government.bg

Тази брошура е създадена в рамките на проект с регистрационен номер на договор № 24-10М-39/24.04.2015 г.

„Храмът на родовете памет” Консервация, реставрация и експониране на Църквата „Св. Рождество Богородично”

– с. Миланово, община Своге“ по Програма БГ 08 „Културно наследство и съвременни изкуства”,

Мярка 1 „Реставриране, обновяване и опазване на културното наследство”, който е финансиран от Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014”.

www.culture-eea-bg.org
www.eeagrants.org

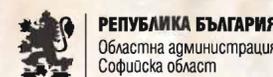
ЦЪРКВА

„СВЕТО РОЖДЕСТВО БОГОРОДИЧНО“

село Миланово, община Своге

Проектът се финансира по програма БГ 08 “Културно наследство и съвременни изкуства”,
Мярка 1 „Реставриране, обновяване и опазване на културното наследство”
от Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г.

Църквата „Св. Рождество Богородично“ се намира в малката планинска махала Старо село. Тя е една от петте махали на село Миланово, които са разположени от 300 до 1500 м.н.в. над Искърското дефиле при с. Гара Лакатник. В административно отношение с. Миланово е в границите на община Своге, Софийска област. Около 75 % от землището му попада на територията на Природен парк „Врачански Балкан“. Релефът е средно-планински, силно разчленен с дълбоки долове, стръмни склонове и заоблени била със субалпийски елементи.

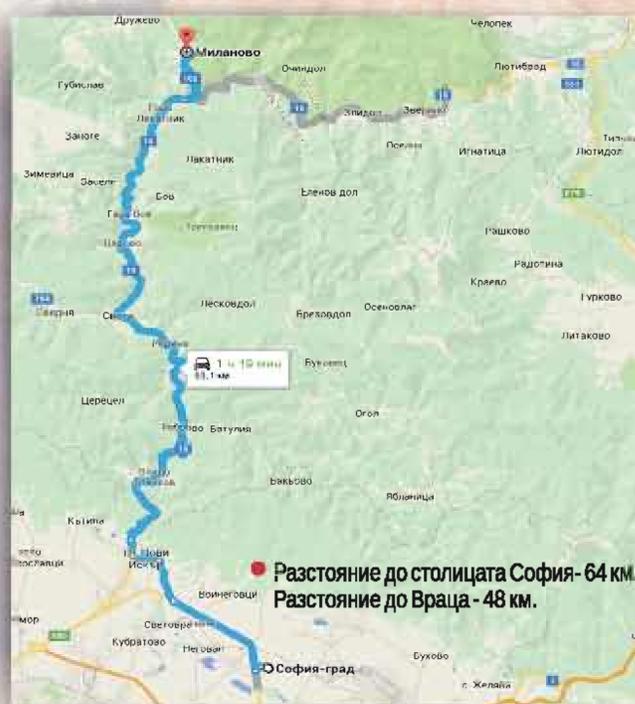
Така наречените "Лакатнишки скали", също попадат в землището на селото. Те представляват най-атрактивната част от забележителния каньон на р. Искър. Жителите на с. Миланово наричат тези скали Аржишкио (Ръжишкио) камик. През 1931 г. тук е направено и първото алпийско изкачване с помощта на въже. Красивата природа на дефилето вдъхновява и народния поет Иван Вазов, който я възхвалява в своите пътеписи и стихове.

За опазването на това уникално природно и културно наследство са се ангажирали както публичните администрации в лицето на Областна администрация Софийска област и Дирекция на природен парк „Врачански Балкан“, така и местните жители и местната власт.

Успешното сътрудничество между всички тях е основата за разработването на проект за реставрация и консервация на църквата „Св. Рождество Богородично“, което да допринесе за възвръщането на традициите и обичаите в района, както и развитието на екологичен и устойчив туризъм.

Кметство с. Миланово:
Тел. 0882-804984, E-mail: v.petkov@svoge.bg

Разстояние до столицата София - 64 км.
Разстояние до Враца - 48 км.

Според предание на местните, църквата „Св. Рождество Богородично“ е построена на най-слънчевото място, а именно мястото, където се пресичат първия и последния слънчев лъч за деня.

Църквата е уникална, типична средновековна българска църква, датирана от 1492 година. Разположена е на три километра от сегашното село Миланово, сред красива и съхранена природа. Сградата е еднокорабна с полуцилиндричен каменен свод.

Градежът е от ломени камъни, споени с хоросан. Стенописите са покривали цялата градежна повърхност в интериора. От тях има запазени значителни фрагменти, като голяма част са скрити под мазилка. В североизточния ъгъл на олтарата са каноничните проскомидийна ниша и умивалня. В миналото иконостасът на храма е разграбен, но една част от иконите са съхранени от местните жители. Над олтарното пространство е сравнително добре запазено изображение на Богородица. Чудесно изпълнение на "Тайната вечеря" е сред най-добрите съхранените стенописи по свода на самата църква. Това са видимите изображения.

При предвидените реставрации в рамките на проект „Храмът на родовата памет“ - Консервация, реставрация и експониране на Църквата „Св. Рождество Богородично“ – с. Миланово, община Своге“ се очаква да се появят и други.

Църквата е декларирана като художествен паметник на културата от национално значение.

В "Историческо описание на с. Осиково" от 1927 година се казва, че "... църквата е построена когато къщите били нарастнали на 10-12". В "История на с. Миланово" от 1973 година, позовавайки се на данни на Петър Гьонков Ханджийски, кмет на селото около 1902 година, се твърди, че храмът е изграден преди 500 години. По-нататък в историята се посочва, това се случило поради натиска на турския поробител. В следващите столетия храмът е изоставен, но през 1865 година е възстановен и осветен.

Отново в книгата "Историческо описание на с. Осиково" се казва, че "... при ремонт преди 150 години (т.е. през 1777 година) всичко е заличено". Светлина върху отговора на въпроса кога е построена църквата хвърля писателят Димитър Николов през 1939 – 1940 година. При посещението на храма в Старо село той открива надписа над вратата, преписва го такъв, какъвто е оцелял, превежда го и го публикува в "Църковен вестник", бр. 6 от 1940 година в статията "Едно старо светилище".

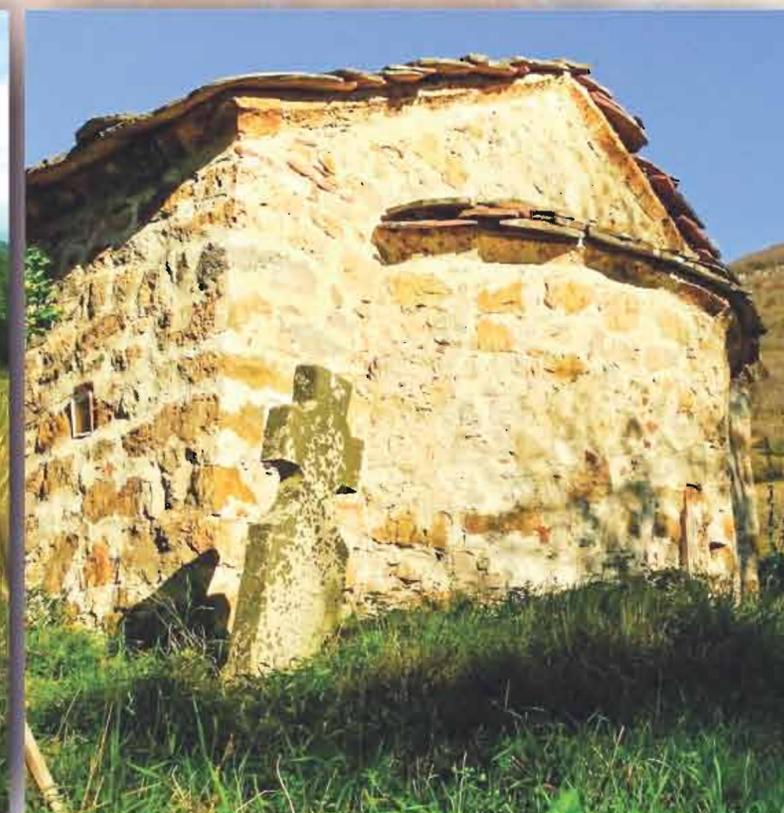
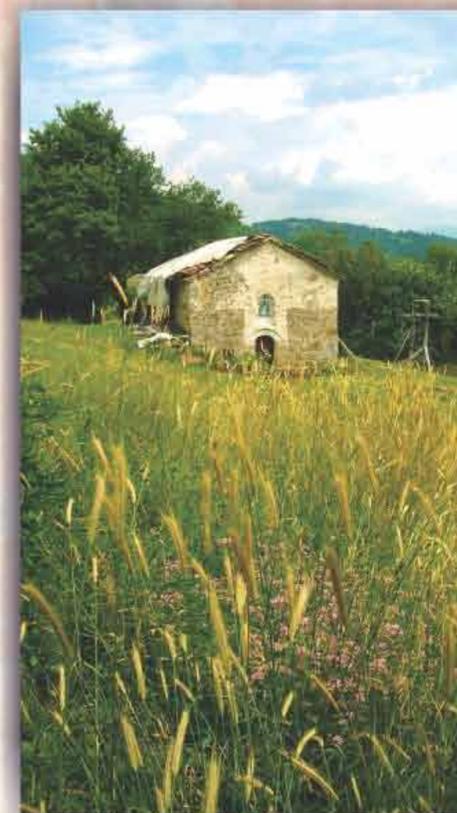
Отговорът е даден: "Започна се и се завърши на юли 15 в лето 7000 от сътворението", т.е. 1492 година". Преводът е потвърден през 2009 година от Ясен Цветков от с. Миланово, завършил Националната гимназия за древни езици и култури в София.

Църквата не се използва за целите си след смъртта на свещеник Симеон Коцов Рагъов през 1984 година. Многократно е ограбвана, част от оцелелите икони се пазят и днес от дългогодишния църковен настоятел Александър Алексков от с. Миланово. От оригиналните икони и демонтираните елементи на иконостаса са съхранени два броя икони от царския ред, девет броя от апостолския и празничния редове, две малки - целувателни икони, ламите от венчилката и двете рипиди с изображенията на Св. Богородица и Св. Йоан Предтеча.

Храмът в Старо село е имал камбана, която е била закупена по време на кметуването на Петър Ханджийски, т.е. около 1902 година. За целта кметът събрал от хората бакър и за сметка на събраното количество, майстор изработил камбаната.

Хората над 50 години, които са живели в Старо село, знаят и помнят какъв невероятен звук е притежавала тази камбана. Тя е била открадната и след това е подхвърлена друга покрай шосето за село Дружево. Тази камбана обслужва новата църква има хубав звук, но не е същият като на старата. Църковният настоятел Александър Цветков казва, че двете камбани са правени от един и същи майстор, но съдържанието на металите в тях е различно, затова и звученето е различно.

От преводите на турските данъчни регистри става ясно, че през периода 1515 – 1520 година данъкоплатци са били поп Радивойи поп Радул, през 1541 – 1542 година са били поп Бери и поп Пейо и през 1566 – 1574 година е бил поп Дойно. Това е доказателство, че в селото е имало църква и са се извършвали богослужения в онези далечни времена на робството. Според местните хора, това място е свято, защото в сърцето на самата църква се събират слънчевите лъчи. Именно тук сутринните огряват храма, а вечер отново залязващото слънце погалва купола на църквата.

Цялата църква отвътре е била изписана. Днес от стенописите има запазени значителни фрагменти, а голяма част се крият под мазилката.

В алсидата изображението на Богородица Ширшяя Небес и фриз с медальони на светци са сравнително добре запазени.

Под тях са изобразени църковните отци, които са доста увредени и малко е останало от тях.

На южната стена е открит фрагмент от изображение на светец зад трона и библейска сцена до западната стена. Отново на западната стена има възпоменателен надпис: "В името на Отца и с поспешение на сина и (с).....(-шението) на Светия дух Амин. Свърши се ..... (този) храм на Рождеството На пресветата наша Владичица Богородица и приснодева Мария. Залочна се и се свърши той на 15 юли в година 7000 (от сътворението) ."

Открита е и една силно повредена сцена (в ляво от унищоженото "Успение Богородично") и почти неузнаваемите изображения на Св.Св.Константин и Елена в ляво от вратата.

На северната стена се виждат само частици от стенопис, разрушени от влагата и мухълата. На зенита на свода над олтарното пространство е сравнително добре запазено изображение на Богородица. Най-добре запазените стенописи заемат един участък от свода, над южната стена, долепен до западната стена. Там е едно чудесно изпълнение на "Тайната вечеря".

Вътре в олтара на църквата е поставен олтарен камък, покрит с мазилка и изписан с декоративни мотиви.

Тепърва археолози и историци ще разчитат надписите и фреските, които очевидно засега крият много неразгадани сюжети.

Реставрационните и строителни дейности на църквата и околното пространство залочват от покрива на храма. Предвижда се възстановяване на цялата покривна част, като се работи под защитно временно покритие през цялото време на извършване на дейностите. Извършва се сваляне и сортиране на тиклите, замяна на счупени и ерозирани с нови, идентични като материал, размери и обработка с наличните. Полага се нов свързващ хоросанов разтвор, върху който монтажът на тиклите ще се третира като вид зидария под наклон. Носимоспособността на новия подложен покривен слой се подсилва конструктивно с полагане на арматура от неръждаеми метални профили, за да бъдат защитени от ръждиви течове стенописите по свода и горната част на стените.

При каменните зидове се премахват остатъци от късни мазилки по западна фасада и на зиданите пейки. Отстраняват се от повърхността на всички фасади на късни покрития върху камъка и футите. Нанася се защитно покритие, посредством обмазване с дълбокопроникващ водоотблъскващ и защитен продукт.

При отворите по фасадите се премахва съвременното остъкляване с дървени рамки и дървени летви в отвор на абсидата. Извършва се монтаж на декоративни метални решетки от ковано желязо с алуминиева предпазна мрежа, монтирана отвътре на решетките, за предпазване от влизане на животни, а същевременно да не се възпрепятства естествената вентилация в интериора.

При входната врата на църквата се отстранява изгнилата долна част и се подменя с нова.

В дворното пространство на църквата се предвижда изграждане на нова дървена конструкция върху каменно-зидана основа за монтиране на клепало. Изгражда се каменен зид в липсващите участъци по образец и на височината на съществуващия. Оформят се два портала – южен и северен - на двора на църковния имот, представляващи две ниски дървени порти -тип стоборни прегради, по трасето на стария път към селото.

Изграждат се алеи, свързващи двата подхода в двора, както и експонираните елементи от прилежащото на църквата пространство. Настилката е предвидена от неравномерни по големина и разположение каменни плочи.

Предвижда се изграждането на посетителски център. Той представлява нова постройка на две нива, разположена в ниската югозападна част на църковния двор, при подхода от и към селото.

На първо ниво са разположени тоалетни и складово помещение, на второ ниво многофункционално помещение, което може да се ползва за приемно защитено пространство или място за извършване на общностни обредни хранения – курбани, раздавки.

Сградата е предвидена за изграждане от естествени материали в унисон със старата строителна традиция на селото. Приземието е със зидани каменни основи, които служат и за подпорни стени за овладяване на денивелацията на терена. Настилката на първо ниво е от каменни плочи върху армирана хоросанова замазка. Второ ниво е изцяло от дървена-паянтова конструкция, обшита с обработени дъски. Покривното покритие е от тикли слепени с хоросанов разтвор с подложен пласт двоен воалит.

Посетителският център е предвиден за ползване сезонно - през месеците с хубаво време, затова не се предвижда отопление и изолация по външните ограждащи повърхности.

До 1950 година село Миланово се е казвало Осиково. Името идва най-вероятно от от дървото осика - трепетлика. По-късно селото е преименувано на родения в него септемвриец Милан Петров Труплов.

Според археолози Осиково е старобългарско селище, образувано на мястото на антично трако-римско селище на рудари, за което свидетелстват и останките от стари рудници в местностите Вия глава, Герано, Котлината, Стакьовица. В землището са регистрирани около 25 надгробни могилики, непроучени, които местните наричат „мацулки“.

Първоначално селото се е формирало в скрито долинно място, където хората са намерили по-голяма сигурност от турците а и климатът е по-благоприятен за живеене.

Съществува предание, че селото в местността Старо село е основано след падането на България под турско робство. Според преданието по това време в село Осиково в Родопите била образувана дружина, която повела борба срещу поробителя. Турците заловили дружината, изтезавали членовете и избили много от тях, заедно с главатаря, който бил поп. Жената на главатаря се уплашила и заедно с четиримата си синове натоварили на конете каквото могли, и побегнали да минат Стара планина и намерят „по-спокойно място“. Тръгнали срещу течението на река Марица и по пътя за Софийско поле продължили по течението на река Искър и дошли до река Пробойница. От там се отправили за местността Ръжища – Градището и се прехвърлили в местността Мрамор. Тук видели обработваема земя и се установили. Останали 2-3 години и разбрали, че не могат повече да стоят, заради пътя, който ги довел. По този път идвали и други хора, а може и турци да дойдат. Тогава решили да се изселят на по-скрито място и се прехвърлили в местността Шаварец. Там намерили по удобно място и добра обработваема земя и вода. Предполага се, че извора, който носи в миналото, а и днес, името Дядов кладенец - е именно от името на дедите ни, т.е. старинно име. Скоро синовете се оженили, образували семейства и се наложило пак да се местят. Обхождайки с добитъка си, видели местността, където сега е Старото село – Осиково. Тук намерили равнинна площ, обрасла с гора, която започнали да сечат и образуват обработваеми площи. По-късно решили да се изместят в местността Лака, където имало повече вода. Така се предполага, че е основано селището през първата половина на петнадесети век. По-късно, през 1492 година, при 12 къщи е изградена черквата.

След основаването си селището започнало бързо да нараства, вследствие благоприятните спокойни условия, тъй като било скътано в балканската котловина – далеч от погледа на поробителя. Обширните пространства около селото са давали възможност за развитие на животновъдството и земеделието. Населението се занимавало главно с овце, кози, говеда и коне. Хората отглеждали всички видове култури – пшеница, царевича, овес, ечемик, картофи, коноп и др. Било развито и пчеларството. В Свражен са отглеждани лозя, черничеви дървета и копринена буба. Буба е отглеждана и в Старо село. Известна част от населението се занимавало със занаяти – изработване на корита, шиници, дървени лопати, вили, дъски – шинди за направа на мехове и др. Тези предмети са откарвани през Балкана по шиндарски (кърджалийски) път и са продавани във Враца и други селища на Дунавската равнина в натура срещу зърнени храни и пари.

Интересно е да се знае, че местният говор е различен от тези на съседните села (спада към „а“ говорите - например полена- вместо поляна), както и фактът, че осиковци играят уникални танци, също отличаващи ги от околните села по Искърското дефиле.

Махала Старо село, родоначалник на днешното Миланово е основана от изселнически родове по време на османското нашествие през XIV в. Разположена е по полегатите брегове на малка планинска река, по протежение на която е бил някогашния център със запазената и днес красива чешма от вешро обработен и зидан камък. Махалата впечатлява със добре запазена селищно-устройствена и архитектурно-типологична автентичност. В източния край на селото и сега се виждат останките от масивните каменни зидове на някогашните воденици.

Останалите до днес стари къщи от описаните в регистрите общо двадесетина в периода от XIV – XIX в., са разположени живописно сред обемна зеленина по двата бряга на планинската река и представляват строителен тип, характерен за родопската жилищна архитектура.

Според предание, разказвано от местните жители, в старото селище в днешната махала Старо село настъпил мор. От всяка къща умирали човек. Тогава хората намерили двама братя близнаци и два юнци близнаци и с бразда обиколили селото. След литургия се заклели никой да не се изселва. Поставили в горния и долния край на селището кръстовете. Затова около махалата има две местности с името „Кръсто“.

В дворното място на черквата, което сега е поляна, се е намирало първоначално гробището. Погребенията са се извършвали по фамилии. След заличаване на старото гробище, на празници като Гергьовден, Петковден и др. хората се подреждали по фамилии в двора на черквата така, както са погребвани. Слагали храната за кадене върху гробовете на роднините си. След трагична автобусна катастрофа през 1968 година и гибелта на 28 човека, сред тях 15 души от с. Миланово, гробището от Старо село се оказало тясно за загиналите и било преместено в Църквище, където е и сега.

След смъртта на свещеник Симеон Рагъзов през 1984 година църквата е изоставена и многократно ограбвана, но част от оцелелите икони се пазят до днес. Населението на с. Миланово (Осиково) от най-стари времена е българско и християнско. За това говорят преданията и наличието на свети места из целия район. В землището на селото има много оброчища, посветени на различни светци, почитани от местните фамилии. Това са оброчища Влаов кръст – почита се Свети Илия от Влаовци, Троица – почита се Света Троица от Пандовци.

Фестивалът „Традиции и родова памет“ е финалната културна проява, чрез която се привлича вниманието на широката общественост към реставрацията на църквата „Св. Рождество Богородично“.

В рамките на фестивала се включват представители на ромския етнос от региона. Те представят специфични елементи от своя бит и култура. В проявата ще участват и представители от Норвегия, които презентират тяхната местна органична кухня и традиции. Фестивалът се провежда в рамките на три поредни дни на поляната край реставрираната църква. Наред със споменатите вече участници на фестивала присъстват представители на гражданското общество – местни жители, туристи и посетители на Природен парк „Врачански Балкан“ и село Миланово.

Според програмата в началото се предвижда представяне на историята на църквата „Св. Рождество Богородично“, фолклорни обичаи, характерни за региона. Ще има и възстановка на седянка. За участие са поканени представители на читалища и самодейци от региона. През втория ден на фестивала се провежда фолклорен празник. Представят се разучени типични за региона песни, танци и хора като „Чичовото дете“, „Влашки“, „Ситното по вършечки“, които са уникални за селото хора. В програмата е предвидена и изложба на въже с рисунки на тема „Традиции и родова памет“.

Преди закриването на фестивала се провежда доброволческа акция за почистване на региона.

ЦЕЛИ НА ПРОЕКТА:

Проектът „Храмът на родовата памет“ е инициран от Областна администрация на Софийска област (веща организация) в партньорство с Дирекция на Природен парк „Врачански Балкан“ и POLAR PERMACULTURE SOLUTIONS – Кралство Норвегия.

ОСНОВНИ ЦЕЛИ:

- Консервация и реставрация на църквата „Св. Рождество Богородично“ – с. Миланово, формиране и устройствено планиране на цялостна и интегрирана експозиционна среда
- Създаване на устойчиви партньорства между публични и граждански организации от България и Норвегия за документиране на културното наследство, формиране на култура на устойчиво развитие, насърчаване на културното многообразие, съхраняване и опазването на културното и природно наследство и регионалното развитие.

ОСНОВНИ ДЕЙНОСТИ:

- **Проучвания:**
  - Изкуствоведско проучване, което включва проучване на иконите, иконостаса, украсата и стенописите от художествена гледна точка, датиране, принадлежност към съответните школи, художествена стойност и др.
  - Краеведско проучване, включващо исторически данни и източници за църквата и местността, топонимия, етнография, обредни дейности, митове и легенди, природно богатство и биоразнообразие и др.
  - Проучване „Оброци и оброчни дейности в Искърското дефиле“.
- **Технически и работни проекти и провеждане на консервационно-реставрационни и строително-ремонтни работи.**
- **Професионално обучение с представители на ромското малцинство и временна заетост**
- **Организиране и провеждане на Фестивал „Традиции и родова памет“**
- **Изработване на информационни материали**

ОСНОВНИ ЦЕЛЕВИ ГРУПИ:

- **Представители на гражданското общество – местни жители, туристи и посетители на ПП „Врачански Балкан“ и с. Миланово;**
- **Лица интересувани се от развитието на културното наследство, обектите на материалната и нематериална култура, с интереси в сферата на културата на устойчивото развитие и културен диалог;**
- **Лица интересувани се от развитието на културното наследство, обектите на материалната и нематериална култура, с интереси в сферата на културата на устойчивото развитие и културен диалог; интереси в сферата на културата на устойчивото развитие и културен диалог;**
- **Лица в неравностойно положение – роми и др. малцинства; Изследователи, студенти, хора, търсещи възможности да задълбочат знанията си в сферата на културното наследство и историята от България, Норвегия, Исландия и Лихтенщайн;**
- **Представители на публични власти и културни институти, организации с идеална цел от България и Норвегия.**

ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ

- Реставриран ценен културен паметник, който ще бъде експониран в автентична културна и природна среда;
- Обучени в образователна квалификационна степен „Озеленител“ и „Пътен строител“ 20 представители на ромското население на района и гр. Своге;
- Документирано културно наследство, чрез проучване на едно от най-интересните културни явления в района на Искърското дефиле – оброците и оброчните дейности;
- Проведен Фестивал „Традиции и родовата памет“;
- Изградено партньорство между държавни организации, с функции в сферата на културното наследство.

Проектът стартира през месец април 2015 г. с продължителност 25 месеца. Общата стойност на бюджета е 342 182,81 €

ПАРТНЬОРИ

Областна администрация Софийска област
Адрес: гр. София 1040, бул. „Витоша“ № 6,
Тел: 02 9301801, факс: 02 9883484,
e-mail: sofoblast@government.bg;
www.sofoblast.government.bg

Дирекция на Природен парк „Врачански Балкан“
Адрес: 3000 град Враца, м. Копана могила,
централна: 09189 22 66, факс: 09189 24 73,
e-mail: vratchanskybalkan@abv.bg;
www.vr-balkan.net

Полар пермакултур солиوشънс/ Polar Permaculture Solutions – Кралство Норвегия
Адрес: Postboks 1025, Loryearbyen, Svalbard, N-9171
Тел: 474.695.4875
e-mail: info@polarpermaculture.com
www.polarpermaculture.com

Повече информация за църквата и дейностите по проекта можете да намерите на сайта на проекта:
<http://sofoblast.bg/selomilanovo/>